

Jordi Amat
Vèncer la por
Vida de Gabriel Ferrater

edicions

62

JORDI AMAT

Vèncer la por

Vida de Gabriel Ferrater

Edicions 62

Barcelona

© Jordi Amat Fusté, 2022

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor; la llei preveu sancions per als infractors.

Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra, podeu sol·licitar permís al Centro Español de Derechos Reprográficos, a través del portal www.conlicencia.com o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.
Tots els drets reservats.

Primera edició: abril del 2022

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@edicions62.com
www.edicions62.cat

© fotografies: arxiu Gabriel Ferrater
Fotografia pàg. 313: © Fotografia de Pau Barceló – Arxiu «Serra d'Or»
i Arxiu fotogràfic Pau Barceló

© de les traduccions de l'anglès: Marc Rubió Rodon
© de les traduccions del francès: Jordi Martín Lloret

Fotocomposició: La Letra, s. l.

DIPÒSIT LEGAL: B. I.965-2022
ISBN: 978-84-297-8011-6

Índex

1	Revolució (1958-1961)	7
2	Burgesos heterodoxos (1922-1951)	55
3	Postguerra (1947-1956)	109
4	Literatura (1956-1958)	171
5	Helena (1961-1963)	211
6	Unexpected (1963-1966)	259
7	Ombra espessa (1967-1972)	313
	Nota de l'autor	375

I

REVOLUCIÓ
(1958-1961)

El dia que Carles Riba va morir, Gabriel Ferrater tenia trenta-set anys i gairebé dos mesos. A la tarda, quan ho va saber, es va encaminar cap al pis de la República Argentina amb vistes sobre el pont de Vallcarca on Riba havia viscut amb Clementina Arderiu des del retorn de l'exili. Durant els darrers temps, Ferrater havia passat hores a l'habitació on es celebrava la tertúlia. Havia memoritzat comentaris de Riba sobre poesia, anècdotes de mig segle de cultura. No les oblidaria. Potser cap mestratge havia estat com el de Riba. Informal, exigent, d'altíssim nivell: un dia era Kavafis i un altre March, i un altre les relacions entre la política i els intel·lectuals. Havien parlat de la poesia de Riba i de la seva, la que havia començat a escriure però no havia publicat. «Si espera i espera a publicar els seus poemes, se li passarà l'arròs», deia Ferrater que li havia dit Riba, «perdrà el temps». La nit abans Ferrater havia sabut que Riba havia estat operat d'un vell problema hepàtic i li van comentar que el pronòstic era bo. Al cap de poques hores va morir.

Trista tarda de diumenge 12 de juliol de 1959. Gabriel Ferrater vetlla el cos mort de Carles Riba. Sabem l'efecte que li va fer contemplar el cadàver. En poques hores el front s'havia allunyat del nas, dels pòmuls i del maxil·lar. El rostre

a través del qual es mostrava aquell home, sempre tan enèrgic, ara li suggeria la imatge d'una casa enrunada. La imatge el va acompanyar durant els dies que pensaria en el buit creat pel contrast entre la mort de Riba i allò que havia construït al llarg de la seva vida, sobretot durant el franquisme. La pervivència d'una tradició? Sí, i encara més. Allò que Riba havia aconseguit, reclòs en el silenci públic, era escriure com un poeta europeu en una societat literària inexistente. Ferrater no dedicava el temps a pensar en les causes d'aquella situació anòmala sinó en les seves conseqüències, que influïen en la relació entre la literatura catalana i la seva societat de referència. Ni coneixia ni considerava els escriptors com un poder intel·lectual establert. Com que no hi havia relació entre els escriptors, pocs i dispersos, i no podia establir-se una discussió sostinguda entre ells, el dinamisme que enriqueix una cultura seguia gripat.

El Riba que ell havia conegut al pis de la República Argentina era l'excepció i, per tant, havia estat una esperança. Riba, amb una obra que pocs havien llegit a fons i molts havien reduït a estereotips, havia aconseguit traspasar les fronteres morals que encotillaven la cultura. Perquè hi havia el franquisme, d'acord, però la dictadura no era l'únic problema, havien convingut parlant-ne tots dos. N'hi havia un d'estructural. Així ho escriuria Ferrater perquè aquesta era la visió que se n'havia fet parlant-ne amb Riba. La societat on es desenvolupava aquesta literatura estimava els escriptors, fins i tot els mimava, sí, i a la vegada encotillava i castrava el desplegament de la seva imaginació moral. Si els demanava passió, fantasia o lucidesa, les volia de baixa intensitat. No esperava que li fornissin una visió sincera dels homes, les dones i els dies, sinó que l'afalaguessin amb la vessada tèbia d'emoció blana, amb la metàfora que

dissol la veritat i no la fa més patent. Donar suport als escriptors perquè poguessin sobreviure, d'acord, però que l'experiència que elaboraven amb paraules no trenqués el motlle de la mediocritat. Anar tirant. No més.

Riba havia remogut aigües estancades. Ho havia fet amb la seva poesia tan culta i a la vegada tan vital. Aquella era l'obra que comptava. El Riba poeta havia estat el Riba essencial. I així es veu Ferrater a si mateix. Ell que amb trenta-set anys, sol i posseït de la intel·ligència literària, atrapat en una vida dispersa, encara no ha publicat cap llibre. Ell que aparentment, al costat de Riba, només sembla un *enfant terrible*. Ell que escriu versos amb un llapis negre i després tecleja versions dels seus versos a la màquina d'escriure a casa la mare i que, pitjant una tecla i una altra, prepara un trencament literari que serà també una revolució moral: una manera més honesta de concebre la imaginació literària per mirar-se la vida amb plena lucidesa. Després d'ell res podrà tornar a ser igual. Aquesta és la hipòtesi d'aquesta biografia.

Premi Carles Riba de poesia. En aquella cultura soterrada, durant els últims anys de la seva vida, Riba havia estat un centre respectat. El seu exemple s'havia de preservar. Una de les primeres decisions per aconseguir-ho la va prendre Josep Pedreira. Feia deu anys que aquest home d'origen humil i combatent republicà es jugava els estalvis amb un negoci impossible: una col·lecció de poesia en català, Els Llibres de l'Óssa Menor. Com a editor havia actuat com un alfil. Al voluntarisme hi sumava compromís professional i una de les ninetes dels seus ulls era el premi literari que havia impulsat. D'entrada l'havia batejat amb el mateix

nom de la col·lecció. L'última convocatòria l'havia guanyada Clementina Arderiu, precisament. Pedreira, impactat per la mort de Riba, va decidir immediatament canviar-ne el nom. A partir de la convocatòria de 1959 s'anomenaria Premi Carles Riba. El termini d'admissió d'originals es tancava el 31 d'octubre i, com sempre, es fallaria a mitjan mes de desembre durant la Nit de Santa Llúcia, un sopar de festa que era una mena de fe de vida d'una cultura. Pedreira va convidar Ferrater a presentar-se al premi.

Ferrater s'havia posat a escriure poesia seriosament. Ja no eren provatures d'un jove, com les del noi de Bordeus o l'estudiant de Reus. El 15 de gener de 1958, als trenta-sis anys, va donar per acabat el seu primer poema adult. L'havia escrit en anglès. No el va publicar mai, però el tenia memoritzat. Al llarg de deu anys va distribuir-ne tres o quatre còpies manuscrites a altres tantes dones, amb petites variants. Es titulava «On mating».

Being told that the sweetness
Of life lies in mating,
I tried hard to taste
The sweetness in life.
By now, I should know
That life holds no sweetness.
To atone for this
There is only left
To us, now & then
Heart-rending, the trying
Bitterness of mating.¹

1. «*De la còpula*. Diu que la dolçor / de viure és la còpula, / i he volgut tastar / la dolçor de viure. / Ara, però, sé / que no és dolç de viure.

El primer que sorprèn, naturalment, és que l'escrivís en anglès. No era només que llegís poesia anglesa des de la primera joventut —Eliot o Crane amb tota seguretat, i tants altres—. De la lírica anglesa en parlava a totes hores amb els amics i, de fet, feia ben bé dos anys que, si escrivia poesia, ho feia en anglès. Una matinada, aquest vers: «And, look, to-morrow is calling us out from yesterday». Després encara una experiència de lectura epifànica. Portava mesos i mesos llegint Shakespeare una vegada i una altra. Era la demostració que, en literatura, es podia fer tot. «On mating» tenia l'aspecte enjogassat gairebé d'un sil·logisme, i deixava entreveure algunes de les lliçons que exploraria als seus poemes: la vida no tenia gaire sentit, d'acord, però el sexe era un dels plaers de la vida. I es podia anar tirant, follant de tant en tant, malgrat que la dolçor de la còpula no acabava amb el turment de la vida. Carpe diem? El Ferrater poeta mai simplifica.

La qüestió és determinar com es produeix el trànsit entre aquelles provatures en anglès i el poeta que viu la febrada lírica que canvia la poesia catalana. La ruptura. Els versos que es posa a escriure són fills de la vivència de la maduresa i el domini de l'estil. L'activador emocional va ser una decepció amorosa —la pianista Isabel Rocha, cosina de Carles Barral— i el desllorigador literari una lectura continuada i meditada, gairebé simultània, de la poesia de March i de Carner. Els fon per fer néixer la seva veu. Neix en plenitud per explorar l'experiència moral, la que ens fa ser homes. A «Cambra de la tardor» —el poema amb què havia decidit tancar el seu primer original, escrit quan ja

/ Per rescabalar-nos, / no podem sinó / ara i adés torce'ns / l'entranya amb l'amarg / fatic de la còpula». (Traducció de Joan Ferraté.)

tenia trenta-set anys («Mira, s'obren trenta-set horitzons rectes i prims, però el cor els oblida») — retorna al mateix pretext, sense jocs però amb sil·logismes, situant-se en una habitació closa, estimant l'amada i despullant la seva intimitat *nel mezzo del cammin* de la vida mentre el temps passava. Res que no sabessin March o Kavafis o Riba.

Quan Riba va morir, hi havia qui ja sabia que Ferrater escrivia poesia. Per força havien de ser pocs, la banda dels *happy few*, unes poques desenes de lectors. Algun professor i uns quants estudiants l'havien escoltat en públic, a principis de 1959, quan va recitar a la Universitat de Barcelona. Al febrer publicava per primera vegada: sis poemes a la revista literària i institucional *Cuadernos Hispanoamericanos*. Devia haver demanat el parer a dos amics que també eren lectors especialment qualificats: a José María Valverde sempre li va semblar que Ferrater era un poeta anglès que escrivia en català; el diàleg amb Jaime Gil de Biedma sovintejava i els comentaris de l'un sobre l'altre retroalimentaven l'obra que tots dos estaven construint. També tenia bons interlocutors en Joan Vinyoli i la gent del seu cercle.

Aquella tardor de 1959, Gil de Biedma havia acabat dos llibres: un assaig de crítica literària sobre *Cántico* de Jorge Guillén —l'edició impresa la va dedicar a Ferrater i a Jaime Salinas— i *Compañeros de viaje*. Volia saber què li havien semblat a Ferrater. Per tal que la seva lectura del poemari quedés perfectament endreçada i no es dispersés en una conversa, la va fixar per escrit el 13 d'octubre en una carta. *Compañeros de viaje* li ha agradat, naturalment alguns versos més que altres, però sobretot valora els poemes que toquen allò que li sembla fonamental del llibre. Com que sap que es posarà solemne, es val d'una picada d'ullet al seu amic dient que ho dirà com ho diria Manual Sacristán.

El que li importa del projecte líric de Jaime Gil, com un mirall on ell també se sap reflectit, és la substanciació del que anomena «ser ético de nuestro tiempo». No es limita a dir «ser». Explicita el «ser» al qual es refereix. No és l'«ésser religiós», aquell sobre el qual meditava la millor poesia castellana de feia una dècada. Tampoc era l'«ésser social», el que es pretenia fer hegemònic a través de l'operació de política literària *Veinte años de poesía española*, l'antologia que en aquell moment preparava Castellet, assessorat, entre d'altres, pel mateix Jaime Gil. Allò que trobava Ferrater en aquells versos era un «ésser ètic».

Creo que ese conjunto de poemas centrales en tu libro expresa muy bien algo que, para decirlo en jerga sacristánica, es uno de los rasgos definitorios del ser ético de los hombres de nuestro tiempo. Se trata de que somos sensatos —los que lo somos— sin tener razón para serlo. Lo somos porque «nos lo son», porque la vida lo es, y al irnos conformando *a* la vida y conformando *con* la vida, nos lo volvemos; y de pronto nos damos cuenta de que lo somos, y nos coge por sorpresa. Vivimos en tiempos en que sólo los locos disponen de justificaciones de alto calado, de teorías bien redondas y de eficacia patentada: los locos inocentes son existencialistas o superrealistas o pintores abstractos, y los locos marrajos son católicos o comunistas, posturas todas ellas de alto prestigio. En cambio, el camino hacia la aceptación de la vida como es —el «viaje» de tu libro— lo recorre uno sin músicas y más bien furtivamente. Lo digo en broma, pero ya comprendes que lo pienso en serio, y que veo lo en serio que lo has pensado tú al escribir tus poesías.

Aquest era l'ésser ètic del seu temps. El que mirava el desconcert i a través del desconcert indagava en la pròpia subjectivitat. Així entenia la sensatesa. La feia equivalent a una característica d'ordre moral: la decència. «Ya entien-des que llamo decentes a los que prefieren la verdad a la dignidad o a la exaltación». Era una qüestió vital, era una qüestió literària. Ferrater l'encoratjava a seguir aprofundint en aquesta direcció. «Siendo la intención principal de tu poesía la de trazar una imagen sincera y matizada de la vida moral de un hombre, cada toque irá cobrando más valor a medida que se le añadan otros —cada poema enriqueciendo el sentido de los demás—». Valia per a Jaime Gil de Biedma. Volia que també valgués per a ell. Ells dos sabien els poemes de l'un que dialogaven amb els de l'altre. «En esto, creo que mi caso es el mismo». Vers a vers, sense exaltació, deixant la dignitat a banda, a partir d'una exigència lúcida, anar perfilant la vida moral d'un home. Aquest és el Gabriel Ferrater essencial.

Dos mesos després d'escriure aquella carta, es celebrava la Nit de Santa Llúcia. Cent vint-i-cinc mil pessetes en pre-mis. L'acte es feia a l'Hotel Colón, davant de la Catedral. Als voltants i pels salons hi havia policies vestits de paisà. Els cinc premis de sempre, un de nou centrat en monogra-fies comarcals, i trenta persones al jurat, que constituïen el nucli del pseudosistema cultural català. Dels patriarques als més joves. Premi de biografies: va guanyar una obra sobre Joan Maragall. Premi de novel·la: va guanyar Ri-card Salvat i no Mercè Rodoreda amb *Una mica d'història* —versió prèvia d'*Un jardí vora el mar*— ni tampoc *Les històries naturals* de Joan Perucho. Premi Víctor Català de

contes: *Judes i la primavera*, de Blai Bonet, va quedar descartat.

I Premi Carles Riba de Poesia: qui el guanyés s'emportaria deu mil pessetes. S'hi havien presentat divuit originals. El jurat l'integraven l'editor Josep Pedreira, dos poetes que abans de la Guerra Civil ja havien conquerit prestigi —Tomàs Garcés i Joan Teixidor— i dos escriptors que s'havien estrenat a la dècada dels quaranta com a poetes però que ja havien deixat d'escriure versos per centrar-se en l'activitat periodística o editorial —Nèstor Luján i Albert Manent, que, per cert, havia començat a investigar per escriure una biografia de Riba—. Es van reunir en una saleta de l'hotel, deliberarien mentre anaven arribant les persones que participarien en el sopar durant el qual es farien públics els noms dels escriptors premiats.

Un dels autors que s'hi havia presentat era Gabriel Ferrater. El seu original, titulat *Da nuces pueris*, va arribar a l'última votació. L'altre finalista era *Intento el poema*, de Josep Maria Andreu. No era un autor novell. Feia un parell d'anys que aquest soldat de la lleva del biberó havia publicat *Per entrar en el regne*. L'havia editat Pedreira i l'havia prologat Garcés. «El que us atrau de seguida en la seva obra és la netedat i una delicada melangia», deia Garcés al pròleg, «melangia angèlica, diríem, o si ho preferiu meravella i desencís d'infant. Amb una esperança fidel per corona». La descripció encaixa amb aquella moral blana que, des de la perspectiva de Ferrater, castrava la literatura catalana. Però Garcés en aquell moment era el paradigma d'un simbolisme desgastat que havia esdevingut de decoració dominical. Aquesta era la línia d'un Andreu que estava a punt de deixar d'escriure poesia per professionalitzar-se com a lletrista de cançons en català. I Andreu era el candi-

dat de Garcés. No només per la sintonia. També pel rebuig que li provocava la poesia de Ferrater. El llegia amb fàstic.

No ho havia oblidat. Potser feia un any. No gaire més. Havia de ser dissabte. La vetllada, en aquella ocasió, es celebra al carrer Camp d'en Vidal, al pis del matrimoni d'Eduard Valentí i Roser Petit. Hi viuen amb les tres filles: l'Helena, la Roser i la Montserrat. Valentí era el prototip d'una il·lustració republicana que el franquisme va destruir. Vivia en una mena d'exili interior. Deixeble de Carles Riba a la Universitat Autònoma i catedràtic d'institut abans de la guerra, després, represaliat, va perdre la plaça i va haver de començar de nou. El van traslladar a Ferrol, després a Vigo, després a Castelló de la Plana. El 1940 es va casar amb la Roser, germana d'un altre acadèmic, Joan Petit, amb la carrera estroncada com ell. El 1944 donava classes de llatí a l'Institut de Reus; allà va tenir d'alumne Ferrater. Uns anys més tard, ja a Barcelona, organitzava a casa seva sopars de matrimonis amics, supervivents d'aquell món liberal desaparegut. En una Barcelona en blanc i negre, barrejaven ironia, sagacitat i intel·ligència a la conversa. Parlaven de literatura. Sovint llegien versos. Un habitual de casa era Joan Vinyoli. Des de 1955 Ferrater també hi anava. Amb aquella colla culta i liberal, d'acadèmics que s'han sobreposat a la fi del seu món, ell s'ho passa bé sense necessitat d'extremar el personatge. No cal seduir. No cal brillar. Són amics que viuen la literatura com una part essencial de la vida.

Aquell vespre Ferrater els va llegir els poemes d'un inèdit. Aleshores es titulava *Lliçons*. El van escoltar, a banda dels amfitrions, a banda dels habituals de la colla, segur que els Riba. També hi havia Tomàs Garcés amb la seva esposa. Era una vetllada especial.

Com feia quan llegia algun dels seus poemes, Ferrater explicava els pretextos que n'havien motivat la redacció o donava pistes sobre els ecos d'altres autors que s'hi podien sentir. Sense aquelles indicacions haurien semblat més obscurs. Eren poemes de cenacle. Aquell vespre, per exemple, es va referir a Yeats —potser abans de llegir «Els jocs», potser abans de llegir «La platja»— i també a Hardy —segurament abans de llegir «A mig matí»—. Va reiterar que admirava Carner, sobre qui havia escrit un assaig feia pocs mesos i la petja del qual ressonava a diversos poemes del llibre. Però el Carner de Garcés no s'assemblava gens al de Ferrater; Garcés en gustava sobretot per l'aparença de gràcia i bellesa, no hi descobria les fondàries de sentit que tenia per a Ferrater. No és estrany que l'ésser ètic de Ferrater i l'època que revelava li desagradés. «Poesia nova, dura, difícil, agressiva, que sobta i sacseja», escriu l'endemà al matí quan es desperta. Un infern. «La poesia agressiva, cruel, de Ferrater, nega tota fe, tota esperança». L'infern que l'havia turmentat escoltant aquells versos, l'infern sense fe ni esperança on creia que havia de viure el seu autor. Només faltava l'actitud a l'hora de llegir. Patètica.

El que xocava era una noció de la cultura com a eina d'idealització enfront d'una concepció que la postulava com una invitació a l'honestedat. El contrast entre una i altra s'havia manifestat clarament quan Gabriel Ferrater va llegir un poema l'acció del qual es desenvolupava durant la infantesa. Ni tan sols aleshores apareixia la puresa. «En un moment donat l'autor observava, en comentar un dels poemes més reeixits, que quan enyorem la infantesa, no evoquem una època feliç sinó un temps en què teníem l'esperança de ser-ho. Fins aquesta esperança nega ara».

¿Aquest comentari l'havia fet Ferrater abans de llegir «In memoriam»? És molt probable.

Durant aquells mesos Ferrater va fer una altra lectura privada, aquesta vegada a casa del poeta Joan Vinyoli. L'escoltava Pere Bohigas, que va quedar frapat. «L'impacte més fort vaig rebre'l amb el primer poema, tan dur, tan objectiu, però d'una precisió de llenguatge admirable». Era una poesia que s'allunyava del tot de la tradició dominant en català. Per l'estil, per l'esperit i per la matèria. No perquè parlés de l'adolescència sinó pels pretextos de què Ferrater es valia per reflexionar sobre aquesta etapa vital. Els podien provocar una incomoditat difusa perquè, des dels primers versos, postulava una manera alternativa d'entendre l'impacte de la Guerra Civil. Allò que plantejava, fet i fet, era com havia viscut aquella experiència un ésser ètic. No un soldat. No algú compromès. Un adolescent disposat, simplement i malgrat tot, a viure i a mirar de ser feliç. Era una provocació en tota regla.

Per a Ferrater, a qui interessava més el present que no pas la història, la Guerra Civil no sembla que fos una qüestió personal ni tampoc la vivia com una preocupació existencial ni intel·lectual. Però la vivència de la guerra podia actuar com un accelerador del procés d'anar-se conformant a la vida, per dir-ho amb la seva formulació a la carta a Jaime Gil. I a la vegada explicar la guerra des de la perspectiva d'un adolescent podia enfurismar els lectors captius d'història i de dignitat, una reacció que li encantava provocar. Sabia sense dubtar-ho quines implicacions tenia fer literatura amb la Guerra Civil. Ho havia escrit el 1953, ressenyant una novel·la de qui havia estat company seu de tertúlia a l'Ateneu, Juan José Mira, el primer guanyador del Planeta: «El tema de la guerra civil es, según parece,

demasiado vidrioso, y en cuanto se le toca lectores y críticos se salen inmediatamente de madre, perdiendo toda serenidad». Hi havia els lectors que havien estat actius durant el conflicte, lluitant o aixecant passions. Hi havia els qui voluntàriament havien volgut quedar-ne al marge. Per a uns i altres, fos com fos, encara era massa feridor. Potser encara era massa aviat per abordar la guerra des d'una perspectiva estrictament literària, més enllà de bàndols i ideologies. I exactament això és el que Ferrater explorava a «In memoriam». Pura vida. No cap idealització infantil. Exactament l'estrena d'un espai atípic entre la ingenuïtat i la responsabilitat, el moment paradigmàtic del descobriment de la llibertat. L'adolescència. Mentre el país s'enfonsava, els soldats morien al front i a la rereguarda es matava, l'egoisme. Beure, robar bicicletes o esllips, avançar el ritme de pas que per a tants homes aleshores era anar de putes. Què devien pensar els qui l'escoltaven recitar?

Aquella meditació sobre la vida moral d'un noi durant la Guerra Civil, sense dignitat ni exaltació, només mostrant com la vida s'anava desplegant malgrat tot, trencava un tabú sagrat sobre el relat que una generació s'havia fet del seu pas per la història. Enfront de l'heroisme, Ferrater rebentava teories i ideologies per dir la seva veritat. La d'un home concret. Aquest poema, que podia funcionar com una cesura entre dues èpoques, era la concreció radical, vencent pors i prejudicis, de com s'havia configurat de debò el ser ètic de la contemporaneïtat. I per als qui estaven atrapats en el passat, transformant-se en figures de cera d'un antiquari, havia de ser insuportable. Ho era per a algú com Tomàs Garcés.

La moral i la guerra. Sense dir-ho, però acostant-s'hi, aquesta és la querella que es va plantejar la nit de diumenge del 13 de desembre de 1959 en una saleta de l'Hotel Colón. A la votació final del Premi Carles Riba de Poesia hi van arribar els originals de Gabriel Ferrater i Josep Maria Andreu. Res estrany fins aquell moment. A l'editor Pedreira, com a molt, li havia semblat que un dels membres del jurat, sense voler-ho fer gaire ostensible, afavoria un dels dos originals. Però la presa de partit no es va fer explícita fins que va arribar l'instant de decidir qui seria el guanyador.

Garcés demana la paraula. No vol fer un judici de tipus literari per donar suport a un llibre o l'altre. És una altra qüestió i també és essencial. No ho diu amb còlera sinó amb una fermesa que dissimula l'agressivitat. El que planteja als seus companys del jurat és una disjuntiva moral, talment com si el que estigués en joc en aquella deliberació fos què és i què no pot ser la literatura catalana. Si guanya Josep Maria Andreu, pot seguir sent pura. Ai si guanya *Danuces pueris*. «Amb els versos provocatius del recull de Gabriel Ferrater, correm el risc d'embrutar la poesia catalana. I si això passa nosaltres ens cobrirem de glòria embrutant-nos». Quina brutícia?

Podria ser una qüestió temàtica. Podrien ser els prostíbuls. El de ca la Sol, a Reus, de què parla a «In memoriam». Podria ser l'escena de misèria confosa amb la sordidesa, que retorna com una glopada i que és el centre de «Mala memòria», on és probable que rememori la relació amb una prostituta mentre feia el servei militar a Barbastre. El cos, el desig, el sexe com a matèria obscura que no s'havia de mostrar perquè era embrutidora. De fet, la tensió que implicava soterrar-ho i la seva reconversió en equívoca hipocresia era el tema d'un poema que tocava un angle mort de la tradició

literària catalana: Joan Maragall. «Sobre la catarsi» és altra vegada un raonament en forma de sil·logisme fallit perquè les contradiccions de la vida no són una fórmula filosòfica ni matemàtica. És una meditació sobre el mite Maragall —l'home recte— i el mite d'un comte Arnau que al poema de Maragall mateix és redimit per una dona pura que canta els fets impurs del comte. Tot plegat un joc de miralls que reflecteixen el desig i aquella frase d'Ausiàs March que resonava al *Salvatge cor* de Carles Riba i que és la constant de la poesia de Ferrater: la carn vol carn. La carn no vol venir del verb. La carn de la jove pura no vol el verb del poeta pur. Vol carn. «Tot plegat un joc pervers». Una perversitat tan real, tan vital i tan bruta que no podia ser dita. Perquè, si es digués, embrutaria una literatura. Per això —un altre joc pervers— Garcés deia als seus companys del jurat que no havien de premiar *Da nuces pueris*.

Ferrater és a l'Hotel Colón esperant que es faci públic el veredicte, no és a la saleta on es delibera, però allò que Garcés està plantejant és el mateix que ell havia diagnosticat davant del cadàver de Riba: els límits d'una literatura, els marges més o menys estrets de la seva llibertat per expressar veritat, fantasia i lucidesa. Garcés defensa l'existència dels límits, la poesia de Ferrater els derrueix. Garcés defensa una moralització convencional de la literatura; des de la literatura, Ferrater explora una moral de vida que ja avança pel camí de la dècada dels seixanta. És clar que els cinc membres del jurat no poden imaginar l'abast del que tenen entre mans, les derivades d'una discussió que minut a minut es va tensant, però aquesta és la disjuntiva en la qual es troben. Pedreira i Manent s'incomoden, però no intervenen. Tenen el vot decidit: *Da nuces pueris*. Lu-ján, més que el vot, té decidida la seva funció: el donarà

per tal que el premiat no guanyi per golejada el finalista. I el dubte, per tant, és Joan Teixidor. Té quaranta-sis anys, és poeta i és crític, i sobretot es guanya la vida fent d'editor. L'empresa que havia fundat a la primera postguerra, amb altres vencedors de la guerra, era l'editorial Destino, una branca del setmanari del mateix nom que s'havia convertit en la tribuna de més prestigi del franquisme català, el que ocupava l'espai destruït de la cultura catalana de preguerra. No és cap secret. De fet, Luján mateix és una de les plomes de referència de *Destino*. I els cinc que són a la sala saben com ha estat de mal vist el setmanari des de la mirada dels homes i les dones de la cultura resistencial.

Teixidor ha escoltat els arguments de Garcés. No entén per què s'atorga l'autoritat per dir què embruta i què no la literatura, i ell, per motius literaris, segueix defensant *Da nuces pueris*. El dilema està servit: o bé seguir amb la inèrcia que anava desgastant el potencial de coneixement del simbolisme —la inèrcia que representava Josep Maria Andreu—, o bé trencar amb una ortodòxia tantes vegades beata per emprendre els camins de modernitat lírica que havien pavimentat poetes com Brecht, Auden o Pavese. Aquesta podria haver estat la discussió —sobre la moral, l'estil—, però encara era massa aviat. Encara postguerra. Ningú oblidava el bàndol on havia estat cadascú. Garcés acaba amb la discussió literària. Arribats a aquest punt, juga una altra carta. Bruta. On havies estat, Teixidor? La Guerra Civil era, potser no podia ser d'una altra manera, tabú. «In memoriam» el profanava.

Al mateix temps estava a punt d'imprimir-se un llibre que transformava el tabú de la guerra en mite polític: *La pell de brau*, de Salvador Espriu. I, mentrestant, una escriptora exiliada a Ginebra i el seu company, que treballava a Viena,

comentaven per carta la novel·la que estava escrivint. Ella és Mercè Rodoreda, ell Armand Obiols. La novel·la també obriria nous camins per a la prosa catalana, també seria fundacional pel tractament literari que feia de la guerra. Rodoreda revisava capítols, els enviava a Obiols, aquest els llegia i feia propostes de correcció a Rodoreda. Mesos de treball intens perquè la volia presentar al Premi Sant Jordi de Novel·la que es fallaria la següent Nit de Santa Llúcia, la del desembre de 1960. Tampoc guanyaria. Algunes patums del jurat no van saber valorar-la. «És un intent fallit», va sentenciar Josep Pla a un Gaziol que tampoc la considerava prou sòlida. L'obra premiada va ser *Viure no és fàcil*, d'Enric Massó. El discrepant del jurat va ser Joan Fuster. Però no va tenir prou força. El que sí que va fer Fuster va ser recomanar-la a un dels editors amb una mentalitat més lliure del moment: Joan Sales. Seria a Club Editor on es publicaria aquella novel·la descartada: *La plaça del Diamant*.

La Nit de Santa Llúcia de 1959 tampoc va guanyar *Danuces pueris*. Teixidor, dolgut pel xantatge, va canviar el sentit del vot i al seu canvi s'hi va sumar Luján. Tres a dos per al llibre de Josep Maria Andreu. Va ser l'últim premi de la nit. Pedreira, afectat per una litiasi aguda, no va aguantar tot el sopar i abans de les postres va haver de deixar la taula presidencial, on seien amb la resta de membres dels jurats —molts homes i una sola dona: Maria Aurèlia Capmany—. Va passar unes hores en observació a l'hospital. Mentrestant, el periodista del setmanari *Revista* entrevistava els guanyadors.

Josep Maria Andreu, premio de poesía Carles Riba, es un muchacho joven y limpio de espíritu. Le preguntamos.

—¿Ha publicado otro libro?

—Sí, precisamente en la colección Óssa Menor.

—¿Su profesión?

—Abogado.

—¿A quién le temía más entre los seleccionados?

—A Pedrolo; a Gabriel Ferrater, que ha quedado finalista, no lo conozco.

—¿Su poesía qué tónica mantiene?

—Se manifiesta dentro de una rima libre, pero con ritmo interno; en cuanto a sentido, podría poner un latido humano.

Gabriel Ferrater, sempre curt d'armilla, va tirant. Es mig guanya la vida al sector editorial, bàsicament a Seix Barral. La història de l'empresa s'explica pel pes de la indústria del llibre a Barcelona i l'evolució de la vida intel·lectual del país. El seu origen es remuntava al final del segle XIX. Primer va ser un taller d'arts gràfiques fundat pel litògraf Seix. Quan va decidir ampliar la producció s'hi van associar els germans Barral. Durant la dècada de 1910 ja es van instal·lar a la que seria la seva seu històrica: la «casa oscura» del número 219 del carrer de Provença, al barri de l'Eixample. Primer imprimien per a altres editorials, però no van trigar gaire a editar llibres seus. Tot i que tenien més d'una línia de negoci —joguines educatives, material escolar—, la seva base industrial eren llibres. Sobretot infantils i juvenils, manuals escolars o obres de divulgació de qualitat. Un factor diferencial de l'empresa era comptar amb la col·laboració de figures de pes de la vida cultural i universitària de la ciutat.

Després de la Guerra Civil, Seix Barral va seguir la mateixa línia editorial. Però els temps havien canviat, a pitjor.

Vells autors de la casa ara havien de publicar amb pseudònim perquè estaven represaliats. Un humanista represaliat, precisament, es va incorporar a l'empresa a mitjans de la dècada dels quaranta: Joan Petit, cunyat d'Eduard Valentí. Abans de 1936, Petit havia estrenat una carrera acadèmica de primer nivell, en l'òrbita de Carles Riba. Havia estat professor ajudant de clàssiques a la Universitat Autònoma i, a la vegada, era membre del consell directiu de la col·lecció de clàssics de la Fundació Bernat Metge, al seminari de la qual va donar classes, entre d'altres, a Martí de Riquer. Amb aquest passat tenia un present complicat i, després d'aconseguir feines més o menys de sotamà —classes a escoles privades, manuals signats amb pseudònim—, va entrar a Seix Barral i el 1950 ja era director literari de l'editorial. Al mateix temps també hi començava a fer feina un fill dels copropietaris, Carles Barral. Tenia vint-i-dos anys, llicenciat en Dret però amb somnis de poeta.

A mitjans de la dècada dels cinquanta, Petit i Barral impulsaran des de dins una revolució de la línia literària editorial que deixarà empremta en la cultura hispànica de la segona meitat del segle xx. Maquinaven a la *cambrà dels savis* d'aquell edifici del carrer de Provença. S'hi arribava creuant passadissos i pujant escaletes i al final s'accedia a un despatx al centre del qual hi havia una taula allargada. En una punta s'asseia Petit, a l'altre extrem Barral. I allà exploraven com transformar la Colección Estudio de Conocimientos Generales en una altra cosa, en una finestra a la modernitat que el franquisme havia tancat feia quinze anys. A banda de Barral i Petit, amb responsabilitats literàries, l'altra figura de pes a l'empresa era Víctor Seix. I en aquell procés de renovació editorial encara s'hi havia d'incorporar un altre professional, d'entrada fent tasques

de consultoria: Jaime Salinas, fill del poeta Pedro Salinas. Tots quatre van fer possible que una editorial escolar i de divulgació es metamorfosés en una editorial literària equiparable a les millors del món. Per fer-ho possible calia dotar-se d'un pla d'intervenció cultural clarament delimitat i d'equips de treball molt solvents.

Un dels col·laboradors més eficients va ser Gabriel Ferrater. Primer Ferrater, com Josep M. Castellet, elaborava informes de lectura. Si Castellet llegia originals en castellà o en francès, Ferrater segur que llegia llibres anglesos i en altres llengües (ja fos l'alemany o el neerlandès). Els lectors no estaven contractats, cobraven en funció dels informes i les reunions a què assistien. Es tractava de resumir breument el contingut del llibre i recomanar-ne o no la traducció en funció de la seva vàlua i el potencial comercial. Però com que no donaven l'abast i per tal de professionalitzar aquesta tasca d'assessorament, Seix Barral va replicar a Barcelona el que feien grans editorials literàries: constituir un comitè de lectura on es discutien informes i originals. A l'inicial, a banda d'aquells quatre pilars de l'empresa, hi havia dos professors de literatura amb alta sensibilitat literària —José María Valverde i Antoni Vilanova—, Castellet i Ferrater. La idea era reunir-se cada quinze dies al voltant d'aquella taula allargada.

Seix Barral tenia un gran equip i un molt bon pla. El pla buscava europeïtzar la nova literatura espanyola i, alhora, convertir-se en l'editorial literària de referència en castellà al món. Un instrument per aconseguir-ho va ser el Premio Biblioteca Breve, convocat per primera vegada el 1958. L'altre seria cosir una xarxa de relacions amb altres editorials literàries internacionals. Així es va començar a tramar el maig de 1959 a Mallorca. Un dels connectors

per facilitar-ho era Camilo José Cela, establert a l'illa i que també havia activat una estratègica política literària per regenerar la seva centralitat en la literatura espanyola de postguerra. L'eina bàsica d'aquesta operació era una revista: *Papeles de Son Armadans*, una magnífica plataforma per presentar-se com un home de cultura liberal que tant aposta per posar en valor l'art d'avantguarda —de Picasso a Tàpies— com pels escriptors de l'exili republicà o els poetes de les altres literatures peninsulars. Hi treballa el novel·lista José Manuel Caballero Bonald, també hi té un paper el poeta Josep Maria Llompart i un jove Baltasar Porcel hi fa tasques diguem-ne logístiques.

Aquesta nova centralitat parteix de la revista, però Cela encara va explorar altres mecanismes per eixamplar-la. Sovint ell i la seva família feien estada en un hotel de categoria: el Formentor. El seu propietari —Tomeu Buades— tenia sensibilitat artística i volia que l'hotel tingués l'atractiu d'actuar com un focus cultural. Amb aquest propòsit, Cela, convocant des de *Papeles*, va organitzar una trobada de poetes a l'Hotel Formentor el maig de 1959. Va ser un dels últims actes públics de Carles Riba. Immediatament després de la reunió dels poetes, es va celebrar un col·loqui internacional de novel·listes que s'emmarcava en el pla de Seix Barral. Hi van assistir, entre d'altres, Alain Robbe-Grillet i Italo Calvino. Durant aquesta segona trobada es va reunir el jurat del premi Biblioteca Breve. L'integraven els dos propietaris —Seix i Barral—, Joan Petit i dos membres del comitè de lectura —Valverde i Castellet—. Van premiar *Nuevas amistades*, de Juan García Hortelano. Aquella reunió va ser el germen d'un certamen que tindria una importància considerable en la vida de Ferrater: els Premis Formentor.